



2014:59

# Strömsborgs ullspinneri

## Rekonstruktion av vattenhjul

Antikvarisk medverkan, 2013-2014

Helene Stalin Åkesson



Regionmuseet  
Kristianstad  
Landsantikvarien i Skåne



Rapport 2014:59

# Strömsborgs ullspinneri

## - Rekonstruktion av vattenhjul

Antikvarisk medverkan, 2014  
Osby socken, 1102  
Osby kommun  
Skåne län  
Helene Stalin Åkesson

## **Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne**

Kristianstad  
Box 134, Stora Torg  
291 22 Kristianstad  
Tel 044 – 13 58 00 vx, Fax 044 – 21 49 02

Lund  
Box 153, St Larsomr. Byggnad 10  
221 00 Lund  
Tel 046 – 15 97 80 vx

[www.regionmuseet.se](http://www.regionmuseet.se)

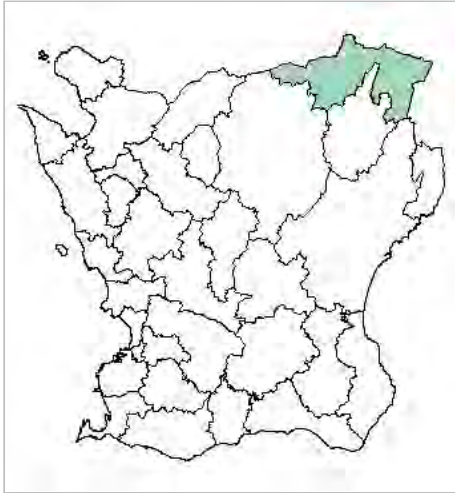
© 2014 Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne  
E-rapport 2014:59

Omslagsfoto: Strömsborgs ullspinneris rekonstruerade vattenhjul med nytt skyddstak.  
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle. Dnr 507-99-502.

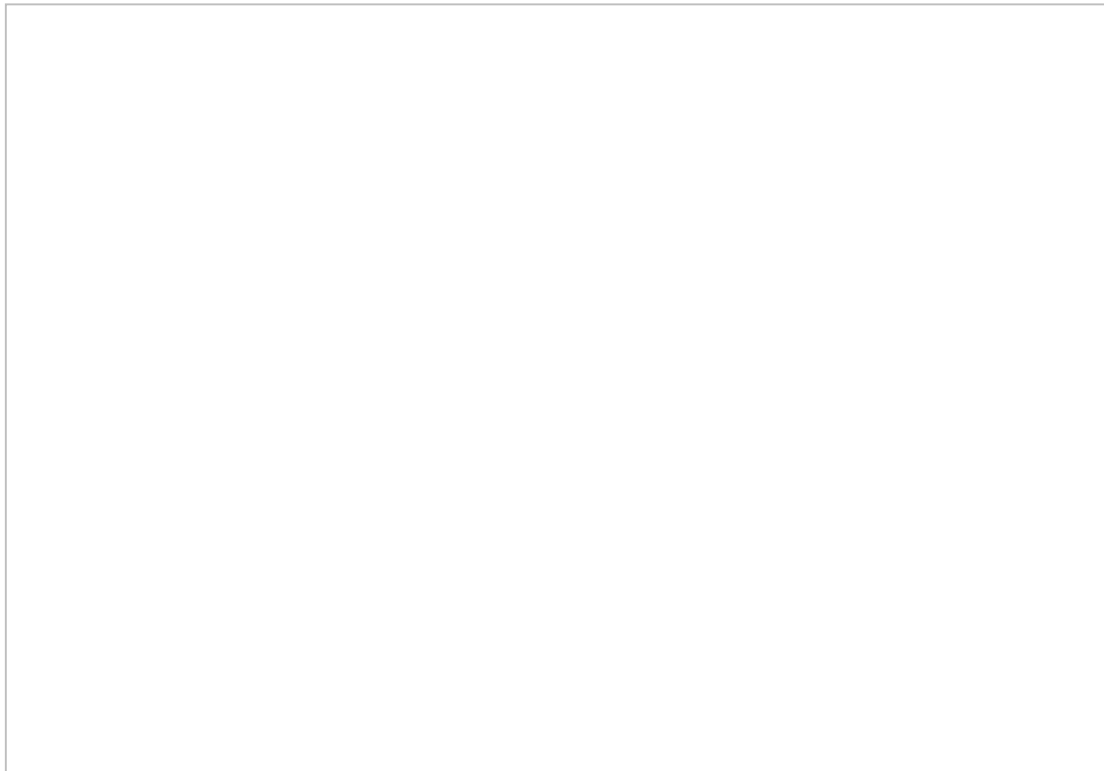
# Strömsborgs ullspinneri

## Innehåll

Sammanfattning av utförda åtgärder	5
Administrativa uppgifter	6
Inledning	7
Historik	7
Åtgärder	9
Varför ett nytt vattenhjul?	10
Förarbete	10
Uppmätning och demontering	11
Samarbete med yrkesutbildning	11
Val av virke och sågning	12
Tillverkning av hjul	12
Förberedelser på plats	13
Montering och inpassning	13
Byte av skyddstak	13
Invigning av det nya vattenhjulet	14
Avvikelser från arbetshandlingarna	15
Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder	15



*Strömsborg ligger i Osby kommun, som här grönmarkerats.*



*Strömsborgs ullspinneri ligger intill Helge å, söder om Osby, i ett område som idag framförallt präglas av lantlig bostadsbyggelse och variationsrik natur, men som från 1820-talets slut fram till början av 1960-talet var ett mindre industriområde.*



*Osby hembygdsförenings ordförande Erik Ralsgård talar vid invigningen av Strömsborgs ullspinneris nya vattenhjul, den 16 maj 2014.*

### **Sammanfattning av utförda åtgärder**

Befintligt vattenhjul på Strömsborgs ullspinneri var i tekniskt mycket dåligt skick 2013. På flera ställen hade spännband fått sättas på för att hålla samman hjulets konstruktion. Att renovera enstaka delar var uteslutet, hjulet behövde bytas i sin helhet. Tack vare en privat donation 2013 blev rekonstruktionen av vattenhjulet möjlig. Då ullspinneriet är byggnadsminne föregicks åtgärderna av en ansökan om tillstånd för rekonstruktionen, vilken beviljades av Länsstyrelsen 2013-06-18. Arbetet med hjulets rekonstruktion påbörjades under sommaren 2013 och sista handen vid hjulets kringutrustning, såsom gångbräder och skyddande tak lades i mars 2014. Ambitionen har genomgående varit att bevara och återanvända så mycket som möjligt av de äldre delarna.

Vattenhjulet har en central pedagogisk uppgift för att besökare ska kunna förstå flödet i anläggningen, det vill säga hur maskinerna drevs. Invigningen den 16 maj 2014, blev ett högtidligt sätt att fira det nya vattenhjulet.

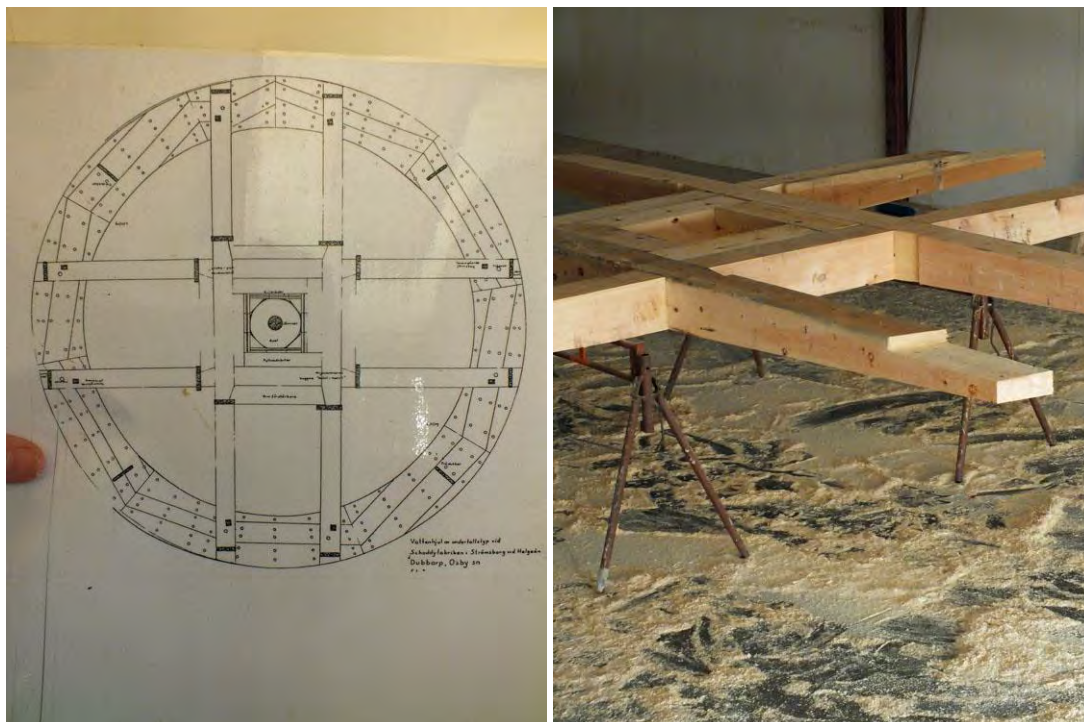


På bilden till vänster framgår att axeln i det äldre vattenhjulet är knäckt, vilket gör att nålen hänger på kanten av blocket där den är förankrad. Till höger syns det nytillverkade vattenhjulet. Här är axeln renoverad, vilket innebär att den befinner sig i våg. Nålen är förankrad och centrerad i axeln, vilket gör att nålen idag angör blocket i en stabil position.

### Administrativa uppgifter

Objekt	Strömsborgs ullspinneri
Socken	Osby socken
Kommun	Osby kommun
Arbetshandlingar	Tillståndsbeslut Länsstyrelsen, 2013-06-18 Offert och arbetsbeskrivning från Kims Bygg-Service samt Karin Fridhs dokumentation av spinneriets vattenhjul, 1964
Regionmuseets dnr	K12.20-61-12, 1102
Länsstyrelsens dnr	432-13113-2013
Beställare	Osby hembygdsförening
Entreprenör	Kims Bygg-Service i samarbete med Osby hembygdsförening
Antikvarisk expertis	Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne genom Helene Stalin Åkesson
Projektid	2013-07-01 till 2014-05-16
Bidrag	Åtgärderna har till största delen finansierats genom en privat donation. Övriga medel har bekostats av hembygdsföreningen.
Rapportgranskning	Maria Sträng





*Till vänster den uppmätning som Karin Fridh gjorde 1964, vilken kom till användning vid rekonstruktionen av vattenhjulet. Till höger interiör från Bröderna Nilssons Snickerifabriks gamla lokaler i Osby, i vilka vattenhjulet byggdes.*

## Inledning

Regionmuseet har av Osby hembygdsförening fått i uppdrag av svara för antikvarisk medverkan i samband med demontering av ullspinneriets befintliga vattenhjul och rekonstruktion av ett nytt. Arbetet inleddes den 1 juli 2013 och det nya vattenhjulet invigdes högtidligt den 16 maj 2014. Regionmuseet har genom åren samarbetat med hembygdsföreningen både vad gäller maskinparkens reovering och möjligheterna att hitta nya sätt att levandegöra miljön. Att denna gång följa arbetet med ett nytt vattenhjul har varit intressant och viktigt för museet, då hjulet är en central pusselbit för förståelsen och därmed för levandegörandet av hur maskinparken ursprungligen drevs.

## Historik

Strömsborg, vid Helge å, uppvisar fortfarande spår av en industrimiljö med anor från 1820-talets senare del. År 1827 anlades ett pappersbruk på platsen. Ett tiotal år efter uppfördes ett ullspinneri intill. Fler verksamheter knöts till platsen efter hand. Upp- och nedgångar i konjunkturen och svårigheter att modernisera produktionen, ledde till att många företag försvann. Ullspinneriet däremot lyckades hålla sig kvar länge.



*Virket till vattenhjulet är av fur som vuxit i Norrland. Bröderna Nilssons snickerifabrik i Osby har sågat och levererat virket. Till höger syns träplugg från det gamla vattenhjulet och intill dem en nytillverkad. Det är Birger Olsson, från hembygdsföreningen, som svarat för tillverkningen av nya träpluggar.*

När driften slutligen lades ner i mitten av 1960-talet, fanns redan en medvetenhet om ullspinneriets kulturhistoriska värde och att anläggningen borde bevaras till eftervärlden. Osby hembygdsförening drev tidigt denna fråga, vilket också ledde till att föreningen köpte anläggningen 1969.

Initialt fokuserade hembygdsföreningen på att säkra byggnaden. Arbetet med att steg för steg sätta maskinparken i körbart skick inleddes först i början av 2000-talet av bröderna Bengt och Sven Arneberth. Deras outtröttliga insatser med maskinerna bidrog till att Strömsborgs ullspinneri 2003 blev byggnadsminnesförklarad. Strömsborgs ullspinneri är inte bara en välbevarad byggnad utan en komplett industrianläggning, med processutrustning, råämne och bevarade produkter.

Parallellt med det praktiska arbetet har hembygdsföreningen satt ullspinneriet på kartan som besöksmål. De guidar, visar film och öppnar upp lokalerna för arrangemang med anknytning till spinneriet och till bygden.

2009 fick hembygdsföreningen ta emot Sveriges Hembygdsförbunds byggnadspris för ullspinneriet och två år senare tilldelades anläggningen priset Årets Industriminne av Sveriges Industriminnesförening.

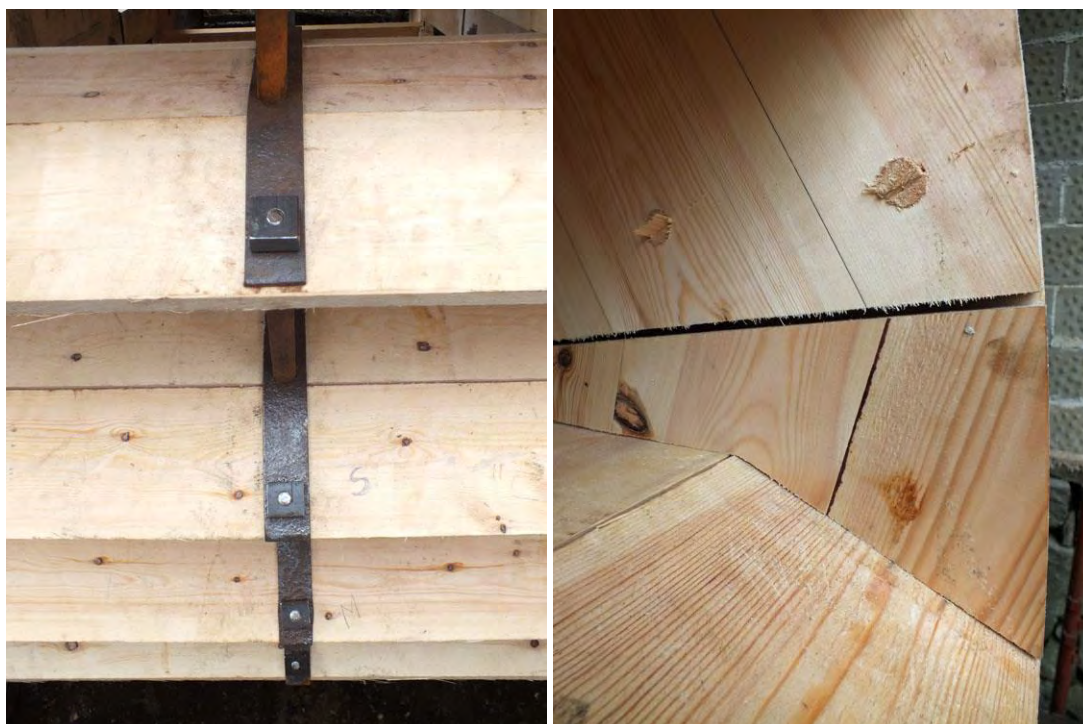


*Detaljer av hur vattenhjulets delar fogas samman med hjälp av järnbeslag, skruvar och muttrar. Så långt det varit möjligt har äldre järn renoverats och återanvänts. Delar som saknats eller varit i för dåligt skick för att återanvändas, har kompletterats med nytillverkade i samma material och dimensioner.*

I jämförelse med renoveringen av maskinerna var vattenhjulet svårare att förhålla sig till. Dels på grund av hjulets stora dimensioner, dels med hänsyn till skadornas omfattning. Rötangreppen och sprickbildningen i träet krävde en rekonstruktion. I väntan på att det skulle bli möjligt, hölls vattenhjulets konstruktion samman av spännband.

## Åtgärder

Vetskapen om att befintligt vattenhjul var i mycket dåligt skick hade föreningen haft länge. För att ett nytt vattenhjul skulle bli möjligt att tillverka, fordrades externa medel. Under ett par år hade föreningen sökt medel från olika håll, bland annat från Länsstyrelsen. Just när de var nära att ge upp, fick föreningen en privat donation, öronmärkt för ett nytt vattenhjul. Den anonyma givarens gåva har tillsammans med en mindre summa från föreningen möjliggjort den sista pusselbiten, ett nytt vattenhjul.



*Till vänster de återanvända järnen som håller samman det nya vattenhjulets delar. Till höger en detalj av vattenhjulet, som visar hur delarna initialt fogas samman med hjälp av träplugg.*

### Varför ett nytt vattenhjul?

Vattenrännan utanför spinneriet, som stod i förbindelse med Helge å, är numera igenlagd undantaget det parti där vattenhjulet finns. Det blev resultatet efter att kraftbolaget gjorde förändringar i vattenflödet. Spinneriets maskiner drivs idag med el och vattenhjulet saknar därför praktisk funktion. Hjulets värde ligger istället i det pedagogiska.

### Förarbete

Innan tillståndsbeslut kunde inhämtas från Länsstyrelsen, förde föreningen samtal med Länsstyrelsen om vilken detaljnivå som skulle krävas på rekonstruktionen. Hembygdsföreningen tog in flera offerter med delvis olika tillverkningsmetoder. Överenskommelsen med Länsstyrelsen blev en kompromiss, vilken motiverades av att vattenhjulet numera endast har en pedagogisk roll. Mot bakgrund av det godkändes vissa förenklingar i tillverkningsprocessen. Tillståndsbeslutets formulering gjorde rekonstruktionen möjlig. En rekonstruktion där i stort sett alla tillverkningsmoment skulle gjorts för hand hade blivit avsevärt dyrare, vilket föreningen inte hade klarat med aktuell budget.



*Till vänster föreningens arbete med att hålla så mycket som möjligt av det vatten, som trots allt finns i vattenrännan, borta under det att åtgärderna pågick. Sandsäckarna hade Osby Räddningstjänst lånat ut. Till höger visas skarvningen av vattenhjulets axel.*

### Uppmätning och demontering

År 1964 intervjuade Karin Fridh dåvarande fabrikören för Strömsborgs ullspinneri, Karl Liedman. I samband med det gjorde hon också en uppmätning av befintligt vattenhjul. Materialet förvaras på Folklivsarkivet i Lund. Framförallt uppmätningen har varit ett viktigt underlag i arbetet med rekonstruktionen av vattenhjulet. Demonteringen av det nästan åttio år gamla vattenhjulet innebar samtidigt kontrollmätning och granskning av hur delarna var sammansatta.

Medlemmarna i Osby hembygdsförening har medverkat i flertalet moment, inte minst vid demonteringen. Utan ideellt arbetade timmar hade rekonstruktionen krävt betydligt större ekonomiska resurser.

### Samarbete med yrkesutbildning

I arbetet med det nya vattenhjulet har även två elever från Naturbruksgymnasiet i Osby deltagit; Billy Åhlin och Kevin Magnusson. Eleverna medverkade i såväl inledande byggmöte som i flera av de praktiska momenten. Deras handledare i hembygdsföreningen har varit Hans-Åke Ljungdahl, tidigare rektor på Naturbruksgymnasiet.



*Till vänster syns hur dålig vattenhjulets tekniska status var innan hjulet demonterades och rekonstruktionen kunde påbörjas. Träet var sprucket, rötskadat och till följd av detta krympt, varför metallringarna runt axeln hängde löst. Till höger detalj av nålen, som centrerats i axeln, smorts och nu är stabilt förankrad i blocket.*

### **Val av virke och sågning**

Virket till det nya vattenhjulet är av tätvuxen, norrländsk fur. Sågningen har gjorts av Bröderna Nilssons Snickerifabrik AB, vilken ligger i Osby. Det är också i deras tidigare lokaler som entreprenören Kims Bygg-Service har tillverkat det nya vattenhjulet. Lokalerna stod tillfälligt tomma och den nuvarande ägaren, Osby kommun, upplät dem för hembygdsföreningen under det att vattenhjulet tog form.

### **Tillverkning av hjul**

Sammansättningen av vattenhjulets olika delar har så långt det varit möjligt skett med traditionella metoder. Nya träpluggar har tillverkats för hand med de äldre som förlagor. Järnen har skrapats rena från löst sittande rost, borstats och vid behov rostskyddsbehandlats. Därefter har de fäst på det nya vattenhjulet. De järn som var i alltför dåligt skick för att återanvändas, har precis som vattenhjulets trädelar, rekonstruerats.



*Det nya vattenhjulet i sin helhet. Bilden togs våren 2014, då det ännu återstod kringarbeten att göra.*

### **Förberedelser på plats**

Förberedelserna handlade bland annat om att rensa i vattenrännan och täppa till det lilla vattenflöde som trots allt finns där. Osby Räddningstjänst bistod föreningen med sandsäckar. Marken framför vattenhjulet förbereddes för att underlätta för de maskiner som behövdes vid uppsättningen av hjulet.

### **Montering och inpassning**

Monteringen av hjulet var en stor händelse, då hjulets dimensioner gör det komplicerat att lyfta. Även om entreprenören, Kims Bygg-Service, hade huvudansvar och genomförde merparten av arbetet bistod medlemmar ur föreningen arbetet. När hjulet väl var på plats gjordes inpassningen. Det är viktigt att balansera hjulet så att det hamnar i våg. Finjusteringar gjordes med hjälp av tillskurna tråkilar.

### **Byte av skyddstak**

Under våren 2014 fick Osby hembygdsförening också klartecken från Länsstyrelsen att inom befintligt tillstånd byta ut skyddstaket ovanför vattenhjulet. Istället för takpapp har det nya skyddstaket belagts med svartmålad plåt.



*Medlemmar från Osby hembygdsgeningsförening med särskilt engagemang för spinneriet. Bakre raden från vänster: Marie Ljungdahl, Ingar Björnfot, Erik Ralsgård och Stig Gunnarsson. Främre raden från vänster: Anders Weréen, Sven Arneberth, Lars-Åke Ljungdahl, Birger Olsson och dessutom Joakim Svanberg från Kims Bygg-Service.*

Taket är svårt att nå för underhåll, varför föreningen hellre ville använda plåt än papp. Regionmuseet förde här samtal med Länsstyrelsen, som godkände plåt som taktäckning.

### **Invigning av det nya vattenhjulet**

Organisationer, föreningar, företag och privatpersoner som på olika sätt varit involverade i spinneriet fick inbjudan till invigningen. Fredagen den 16 maj hade Osby hembygdsgeningsförening monterat tält, ställt upp bord och stolar för en gemensam måltid. Många kom till invigningen och det hölls flera tal, som på olika sätt berörde ullspinneriet och hur hembygdsgeningsföreningen arbetar med kulturarv på platsen.

Bland publiken fanns bland andra Karin Fridh, som nu fick se cirkeln slutas då hennes dokumentation för femtio år återaktualiserats och använts i samband med rekonstruktionen.



### **Avvikelser från arbetshandlingarna**

Byte av taktäckningsmaterial på skyddstaket utgör en smärre avvikelse från de ursprungliga arbetshandlingarna. Detta gjordes dessutom efter samråd med Länsstyrelsen, varför Regionmuseet anser att arbetshandlingarna har följts som planerat.

### **Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder**

Arbetena med rekonstruktionen av vattenhjulet har genomgående präglats av gott hantverk och hög medvetenhet om hjulets pedagogiska värde. Föreningen har genom vattenhjulets rekonstruktion fått ökad kunskap om vattenhjulet och därtill en utökad berättelse, vilken redan används i samband med publika visningar och i de samtal som brukar uppstå då spinneriets visas.

*Lund 2014-12-11*

*Helene Stalin Åkesson*

# Regionmuseets E-rapportserie 2014

## Kulturmiljö

1. Baldringe kyrka – utvändig renovering, Baldringe sn, AM, Maria Sträng, 2013
2. Pynten i Vattenriket, Kristianstad sn, BD, Jimmy Juhlin Alftberg och Helene Stalin Åkesson, 2013–2014
3. Barkåkra kyrkogård, Barkåkra sn, VP, Åsa Jakobsson och Maria Sträng, 2013
4. Södra Sandby kyrka – medeltida träskulpturer, Södra Sandby sn, AM, Maria Sträng, 2013
5. St Petri kyrka – ombyggnad av värme- och ventilationssystem, Klippans sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2013
6. Långalts myr – markanvändning och historia, Örkelljunga och Skånes Fagerhult sn, DK, Cissela Olsson, 2013
7. Östra Karaby kyrka – utvändig renovering, Östra Karaby sn, AM, Kerstin Börjesson, 2013
8. Dalby kyrka, 9 ½ sekler av förändring, byggnadsarkeologiska iakttagelser vid utvändig renovering, Dalby sn, BAD Petter Jansson, 2012
9. Norra kyrkogården i Lund, Lunds stad, VP och bilaga med kvartersbeskrivning, Kerstin Börjesson, Åsa Jakobsson och Anna Rabow, 2013
10. Buxbom, Handbok om buxbom på begravningsplatser i Skåne och Blekinge, PJ, Cissela Olsson och Anna Rabow, 2014
11. Dörrar och portar på uthus – kurs inom landsbygdsprogrammet, Helena Rosenberg, 2013
12. Kvistofta församlings kyrkor – utrustning för värmesystem, Bårslövs sn, Fjärestad sn, Glumslöv sn och Kvistofta sn, AM, Maria Sträng, 2014
13. Östra kyrkogården i Lund, Lunds stad, VP, Kerstin Börjesson, Åsa Jakobsson och Anna Rabow, 2014
14. Gundrastorp – Ekholmens dammverk, Vittsjö sn, AM, Helena Rosenberg, 2013–14
15. Bäckaskog slott 2014, Kiaby sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2013–14
16. Krubbemölla – omläggning av stråtak, Vitaby sn, AM, Emelie Petersson, 2014
17. Glimmebodagården – vårdåtgärder 2014, Brösarp sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2014
18. Brönnestad kyrkogård, Brönnestad sn, VP, Åsa Eriksson Green, Åsa Jakobsson och Emelie Petersson, 2013
19. Sankt Nicolai kyrka – tillbyggnad vindfång, Trelleborgs sn, AM, Kerstin Börjesson, 2013
20. Ignaberga kyrka – invändig renovering, Ignaberga sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2012
21. Tomelilla Byagård – Vård- och underhållsplan, Tryde sn, VP, Jimmy Juhlin Alftberg och Lars Buhrgard, 2014
22. Heliga Trefaldighetskyrkans kyrkogård, Kristianstad sn, VP, Åsa Eriksson Green, Åsa Jakobsson, Boel Nordgren och Cissela Olsson, 2013
23. Vallkärra kyrkogård, Vallkärra sn, VP, Åsa Jakobsson, Anna Rabow och Carin Strümpel-Alftén, 2014
24. Kåseholm. Natur- och kulturvården – en översikt, Tryde sn, DK, Cissela Olsson, 2014.
25. Skurups kyrka, kalkmålningar i kor och absid, Skurups sn, AM, Petter Jansson och Linn Ljunggren, 2014
26. Hassle Bösarps kyrka – utvändig renovering, Hassle Bösarp sn, AM, Anna Rabow, 2014
27. Burlövs gamla prästgård – putslagning, Burlöv sn, AM, Anna Rabow, 2014
28. Skiffertak på Klippans bruk, Klippans sn, AM, Helene Stalin Åkesson och Linn Ljunggren, 2014
29. Fastighetsvillan Pålsjö kyrkogård, Helsingborgs sn, AM, Helene Stalin Åkesson, 2014
30. Glimmebodagården – golvundersökning 2014, Brösarp sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2014
31. Holmby kyrka – utvändig renovering, Holmby sn, AM, Maria Sträng och Linn Ljunggren, 2014
32. Ballingstorp och Per-Ols – diverse arbeten 2014, Kviinge sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2014
33. Nosaby kyrka – invändig renovering, Nosaby sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2013
34. Ekeby kyrka – ramp och innerfönster, Ekeby sn, AM, Petter Jansson och Linn Ljunggren, 2014
35. Djurröds kyrka – konservering av altaruppsats och predikstol, Djurröds sn, AM, Petter Jansson och Linn Ljunggren, 2014
36. Särslövs kyrka – renovering torn, tak, fasader, Särslövs sn, AM, Kerstin Börjesson, 2014
37. Hammarlövs kyrka – invändig renovering, Hammarlövs sn, AM, Petter Jansson, 2014
38. Hakarp 2:10 – åtgärder på ekonomibyggnad, Bräkne Hoby sn, AM, Emelie Petersson, 2014
39. Renovering av gravplats, Gamla kyrkogården, Kristianstad stad, AM, Åsa Eriksson Green, 2013
40. Agusastugan 2014, Andrarum sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2014
41. Örumshuset – uppmurning av skorsten, Hörup sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2014
42. Eslövs kyrka – utvändig renovering, Eslövs sn, AM, Petter Jansson, Linn Ljunggren, 2014
43. Vittskövle slott 2014, Vittskövle sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2014
44. Häglinge kyrka – mögelsanering, etapp I, Häglinge sn, AM, Petter Jansson och Linn Ljunggren, 2014
45. Silvåkra kyrka – nytt styr- och reglersystem för värme, Silvåkra sn, AM, Petter Jansson och Linn Ljunggren, 2014

### Förkortningar:

AF-antikvarisk förundersökning  
AM- antikvarisk medverkan  
AU-arkeologisk utredning  
DK- dokumentation, övrigt

FU- arkeologisk förundersökning  
KA- kulturhistorisk analys  
MD-murverksdokumentation  
OU- osteologisk undersökning

PJ- projektrapport  
UN- arkeologisk undersökning  
BD- byggnadsdokumentation  
BAD-byggn-ark-dokumentation

46. Sankt Peters klostrets kyrkogård, Lunds stad, VP, Kerstin Börjesson, Åsa Jakobsson och Anna Rabow, 2014
47. Norra Grönby mölla – vingar på plats, Grönby sn, AM, Helene Stalin Åkesson, 2014
48. Hammarlunda mölla – ny segelbana, Hammarlunda sn, AM, Helene Stalin Åkesson, 2014
49. Övraby mölla – bockhuvudplanka och vridkrans, Övraby sn, AM, Helene Stalin Åkesson, 2014
50. Starby kyrka – tak, mur och klockbocken, Starby sn, AM, Petter Jansson och Linn Ljunggren, 2013
51. Västerstad kyrka – brandlarm, Västerstad sn, AM, Petter Jansson och Linn Ljunggren, 2014
52. Långaröd kyrka – brandlarm, Långaröd sn, AM, Petter Jansson och Linn Ljunggren, 2014
53. Uppåkra kyrka – sanering under bänkkvarter, Uppåkra sn, AM, Petter Jansson, 2014
54. Västra Broby kyrka – utvändig renovering, Västra Broby sn, AM, Anna Rabow, 2014
55. Östra Sallerup kyrka – Brandlarm, Östra Sallerup sn, AM, Petter Jansson och Linn Ljunggren, 2014
56. Östraby kyrka – Brandlarm, Östraby sn, AM, Petter Jansson och Linn Ljunggren, 2014
57. Bondrumsgården 2014, Fågeltofta sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2014
58. Annelövs kyrka – utvändig renovering, fasader och tak, AM, Kerstin Börjesson och Petter Jansson, 2011
59. Strömsborgs ullspinneri – rekonstruktion av vattenhjul, Osby sn, AM, Helene Stalin Åkesson, 2013-2014

